

Jānis Krēsliņš (sen.)

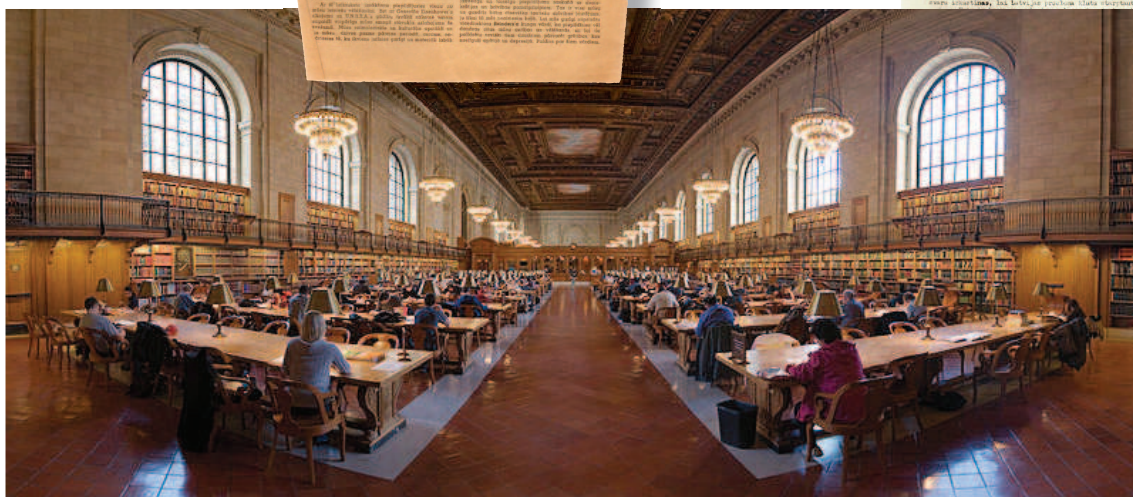
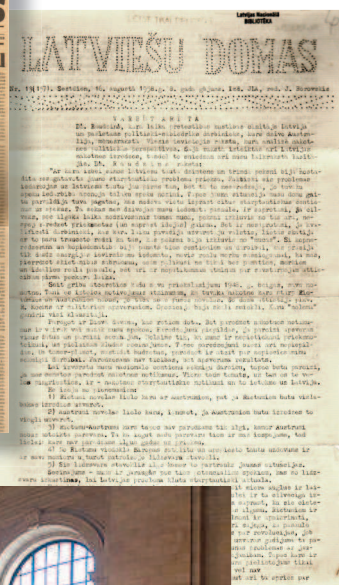
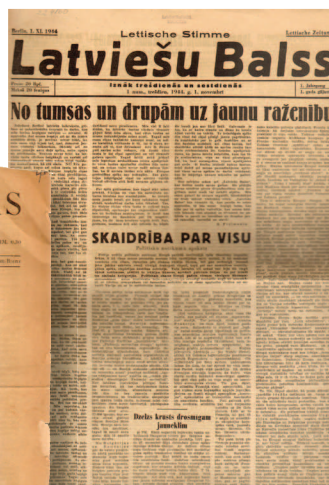
Draudzīgais aicinājums, Ņujorkas Publiskā bibliotēka un latviešu sabiedrība

Draudzīgā aicinājuma pamatideja — lai latvieši gādātu, ka informācija par viņu kultūru, mākslu un vēsturi būtu pieejama plašām aprindām, ne tikai Rīgas lielo grāmatu krātuvju un muzeju apmeklētājiem.

Ārzemju latvieši pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sūtījuši uz Latviju daudz un lielus trimdas dažādo publikāciju krājumus. Tai pašā laikā daudzās vietās Amerikā tika likvidētas latviešu sabiedriskās un privātās bibliotēkas, ieskaitot Kalamazū Latviešu studiju centra bibliotēku, kurai latviešu sabiedrība bija ziedojusi ļoti lielus līdzekļus. Bet kādreizējo latviešu trimdnieku un to pēcteču vairākums turpina un turpinās dzīvot ārpus Latvijas, daudziem no šiem latviešiem joprojām ir interese par latviešu un Latvijas vēsturi un kultūru visdažādākajās jomās. Un ne tikai latviešiem. To daļēji pierāda arī Ņujorkas Publiskās bibliotēkas Slāvu un baltu nodaļa, kurai šo rindu rakstītais daudzus gadus bijis padomnieks Latvijas un Baltijas vēstures un grāmatniecības jautājumos.

Ņujorkas Publiskā bibliotēka, kā zināms, ir viena no pasaules lielākajām un slavenākajām grāmatu krātuvēm un atrodas ASV saimnieciskās un kultūras galvaspilsētas pašā centrā, uz 42.ielas un 5.avēnijas stūra.

Publikācijas par Latviju un Baltijas valstīm bibliotēka sevišķi intensīvi sākusi vākt pēc Pirmā pasaules kara, kad nākamais šīs bibliotēkas direktors Laidenbergs devās uz Rīgu un iepirka svarīgus krājumus par Latvijas un Igaunijas vēsturi, kas lielākoties bija publicēti vācu valodā un ir absolūti nepieciešami Latvijas vēstures nopietnai pētišanai. Jāatceras, ka oficiālā vēsturisko Baltijas provinču administrācijas un kultūras iestāžu

Ņujorkas Publiskā bibliotēka. Galvenā lasītava

valoda līdz pagājušā gadsimta beigām bija vācu valoda. Ar Latvijas konsula Ņujorkā Artura Ļūļes starpniecību 20.gadu sākumā tika izveidota arī grāmatu apmaiņa ar Latvijas Valsts bibliotēku. Šai sakarā Ņujorkas Publiskā bibliotēka bija vai vienīgā Rietumu pasaules bibliotēka, kurā radās ievērojami neatkarīgās Latvijas laikā publicēto izdevumu krājumi. Tos trimdas sākumgados ļoti intensīvi izmantoja daudzie latviešu grāmatu jaunizdevumu publicētāji, ieskaitot Ņujorkas Helmāra Rudziša apgādu "Grāmatu Draugs", tāpat neskaitāmi vēsturnieki un citi, pētot Latvijas vēsturi.

Bibliotēkā atrodas arī ievērojami latviešu rakstu pirmsākumu paraugi — vairāki Glikā tulkotās Bībeles pirmizdevuma eksemplāri ļoti labā stāvoklī, kas nāca no miljonāra Astora (Astors bija viens no bibliotēkas dibinātājiem) Bībeļu kolekcijas. Tāpat bibliotēkā ir pirmā Rīgā iespiestā latviešu grāmata (1615).

Ņujorkas Publiskajā bibliotēkā ir arī liels skaits padomju laikā iespiesto latviešu publikāciju, tāpat ievērojama trimdas izdevumu kolekcija. Kā viens no nozīmīgākajiem latviešu grāmatu krājumiem bibliotēkā ir Helmāra Rudziša bibliotēkas dāvinājums, kas ietver pilnīgu visu viņa apgāda "Grāmatu Draugs" Ņujorkā iespiesto grāmatu krājumu nevainojamā stāvoklī ar visiem dažādu mākslinieku zīmētiem apvākiem. Šis krājums tiek saglabāts atsevišķi kā archivāla vienība ar nozīmi arī Ņujorkas grāmatniecības vēsturē. Svarīga ir arī Helmāram Rudzītim dāvinātā daudzu autoru grāmatu kolekcija, grāmatās to autoru ieraksti.

Bibliotēka ieguvusi arī daudzu pagājušajā gadsimtā un šā gadsimta sākumā publicētu latviešu un Latvijas vācu laikrakstu mikrofilmas no Helsinku universitātes bibliotēkas krājumiem.

Ņujorkas Publiskā bibliotēka ir ieguvusi, ar daļēju trimdas organizāciju un privātpersonu ziedojumu atbalstu, monumentālo Minsteres universitātes bibliotēkas no 1944. līdz 1952.gadam publicēto 216 latviešu trimdas laikrakstu, biļetenu un žurnālu mikrofilmu krājumu. Šis mikrofilmēšanas pasākums tika īstenots Ojāra Roziša vadībā. Viņš ir arī sastādījis filmēto izdevumu katalogu — "Latviešu trimdas laikraksti 1944–1952". Minsteres universitātes nofilmēto izdevumu krājumā ir vai visi tālaika ievērojamākie latviešu trimdas laikraksti: Stokholmas "Latvju Ziņas", Berlīnes "Latviešu Balss", vēlāk "Latvju Balss", Eslingenas "Latviešu Ziņas", Augsburgas "Latvju Domas", Minchenes "Bavārijas Latviešu Vēstnesis", Detmoldas "Nedēļas Apskats", Ansbachas "Jaunās Ziņas" u. c. Mikrofilmēti arī daudzi latviešu bēgļu nometņu biļeteni un apkārtraksti, kas tika izdoti Blombergā, Detmoldā, Dillingenā, Eslingenē, Fišbachā, Grēvenē, Karlsruē, Kaselē, Kemptenē, Kleinkecā, Lībekā, Oldenburgā, Valkas nometnē, Vircburgā, Visbādenē un daudzās citās vietās Vācijā, Austrijā un Dānijā. Interesanti ir dažādie leģionāru izdevumi, klajā laisti gan pirms kapitulācijas, gan arī gūstekņu nometnēs Pudosā un Zēdelgemā. Plaši pārstāvēti dažādu draudžu un sportam veltīti izdevumi. Filmēts arī liels skaits dažādu organizāciju — kā skautu, gaidu, Sarkanā Krusta un Daugavas Vanagu — publikāciju. Vēsturniekus jo sevišķi varētu interesēt latviešu trimdas centrālo organizāciju regulāri publicētie darbības pārskati. Filmēti ir arī žurnāli "Ceļš", "Latvju Domas" (nesajaukt

ar līdzīga nosaukuma laikrakstu), "Sauksme", "Jaunais Vārds". Eslingenas žurnāls "Laiks. Latvju Mēnešraksts" jau agrāk ticis mikrofilmēts Ņujorkas Publiskajā bibliotēkā, tāpat bibliotēkā ir kopš 1949.gada publicētā trimdas lielākā laikraksta "Laiks" (ko tā joprojām saņem regulāri) pilnīgs mikrofilmēts komplekts.

Būtu ārkārtīgi svarīgi filmēt arī pēc 1952.gada publicētos trimdas periodiskos izdevumus. To lielais skaits tika iespiests uz ļoti sliktā skābi saturoša papīra, kas laika tecējumā neatvairāmi nodzeltē, sadrūp, iet bojā. Trimdas sākumposmā bagātīgā skaitā iespiestie periodiskie izdevumi ir pirmās šķiras avots tā dēvētā DP nometņu laika vēstures pētīšanai, ko trimdas latvieši neizprotamā kārtā galīgi atstājuši novārtā. Tai lēnām sāk pievērsties Latvijas pētnieki, ja arī reizēm lietojot mērauklas, kas gūtas, izglītojoties padomju laika mācību iestādēs. Tai vēribu pievērš arī vācu vēsturnieki. Tā par lielo latviešu bēgļu centru Mērbekā tās vācu pašvaldība 1985. gadā izdevusi plašu un bagātīgi ilustrētu sējumu, ko sarakstījis un sakopojis Hermanis Banzers (*Hermann Banser*): *Meerbeck 1945–1948: Die Zvonngsriiumung eines Dorfes. Berichte und Dokumente* ("Mērbeka 1945–1948: Kāda ciema piespiedu evakuācija. Ziņas un dokumenti"). Kādas Mērbekas tuvumā avarējušas amerikāņu lidmašīnas nogalinātās apkalpes necienīgas apbedīšanas dēļ angļu militārā pārvalde lika vāciešiem no Mērbekas izvākties un izveidoja tur latviešu apmetni. Protams, latviešu laiks Mērbekā aprakstīts ļoti negatīvi. Grāmatā tomēr interesantas liecības un attēli par latviešu sabiedrisko, reliģisko un kultūras darbību Mērbekā, arī Mērbekas latviešu teātra programmu un aktieru fotogrāfiju reprodukcijas.

Ņujorkas Publiskā bibliotēka iegādājusies arī ievērojamo skaitu vēsturiski ļoti nozīmīgu latviešu un citās valodās Rīgā publicētu laikrakstu mikrofilmu. Šo izdevumu mikrofilmēšanu veikusi Normana Rosa firma, sekojot arī šo rindu rakstītāja ieteikumiem. Tā bibliotēkā ir pieejami pilni komplekti no neatkarīgās starpkaru Latvijas valdības oficiālā laikraksta "Valdības Vēstnesis" (1919–1940), Zemnieku savienības laikraksta "Brīvā Zeme" (1919–1940), "Sociāldemokrāts" (1920–1934). Vēstures pētniekiem svarīgs ir kopš gadsimta sākuma iznākošais komunistu laikraksta "Cīņa" komplekts. Šis laikraksts izbeidza savu darbību, padomju iekārtai sabrūkot, bet bibliotēkā ir pieejami tā pēcteči ar mainītiem virsrakstiem. Filmēts ir arī vācu okupācijas laika galvenais laikraksts "Tēvija" (1941–1945). Pēdējo pāršķirstot, skaidri redzams, cik lielā mērā no laikraksta iznākšanas pirmās dienas to kontrolēja vācu drošības iestādes un izmantoja latviešiem un Latvijai naidīgu pasākumu un propagandas nolūkiem. Par to, kā pirmajā krievu okupācijas gadā sovjetizēja latviešu kultūras dzīvi un kā zināmi latviešu literāti centās sovjetizēties, var uzzināt, lasot "Literatūras Avīzi" (1940–1941). Bibliotēka ieguvusi arī Pirmā pasaules kara laikā iespiestu latviešu laikrakstu mikrofilmas, ieskaitot strēlnieku izdevumu "Brīvais Strēlnieks" (1917–1918) un pirmā plašākā latviešu valodā iespiestā laikraksta "Latviešu Avīzes" 40 gadu gājumu (1827–1866).

Ņujorkas Publiskajā bibliotēkā pieejami arī daudzi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Rīgā iznākošie periodiskie izdevumi, no kuriem daudziem bija visai īss mūžs.

Svarīgs ieguvums ir mikrofilmētais Ņujorkas evaņģēliski luteriskās draudzes izdevuma "Baznīcas Ziņas" komplekts no 1951. līdz 1996.gadam, kas sniedz bagātīgu informāciju par Ņujorkas latviešu un to lielās luterāņu draudzes darbību gandrīz pussimts gadu laikā. Sevišķi svarīgi šai izdevumā ir mācītāja Richarda Zariņa katrā numurā rakstītie, biogrāfiskiem faktiem bagātie nekrologi par Ņujorkā un tās apkārtnē mirušajiem latviešiem. Krājuma mikrofilmēšanu veica Ņujorkas Publiskā bibliotēka ar Ņujorkas latviešu luterāņu draudzes atbalstu. Lai latviešu trimdas vēsture nenogrimtu aizmirstībā, būtu vēlams latviešu trimdas organizācijām un draudzēm sakopot savus biļetenus un citus izdevumus un gādāt, ka tie tiek filmēti, vēlams, sadarbībā ar savu mītņu zemju bibliotēkām. Tā kā šādi izdevumi ir svarīgs materiāls ne tikai latviešu vēsturei, bet arī to mītņu zemju vēsturei, tie nebūtu tikai sūtāmi uz Latviju. Tie būtu uzglabājami arī attiecīgo mītņu zemju bibliotēkās, jo sevišķi tādēļ, ka liela daļa latviešu trimdnieku pēcnācēju neatgriezīsies savu vecāku dzimtenē, un vēl tādēļ, ka trimdas sabiedrībai nožēlojamā kārtā zūd interese uzturēt pašai savas bibliotēkas un arhīvus, saglabāt savu vēsturisko atmiņu.

Ņujorkas Publiskā bibliotēka, par spīti tās nosaukumam, ir privāta bibliotēka. Tās budžetu veido dažādu fondu un privātu uzņēmumu un personu ziedojumi. Pagājušajā gadā bibliotēka svinēja savu 100 gadu pastāvēšanas jubileju. Šai sakarā tika atvērta jaunā lasītava, kas apgādāta ar visjaunāko informācijas iegūšanai vajadzīgo elektronisko tehnoloģiju. Notika arī dažādas speciālas izstādes un konferences. Un bibliotēka saņēma arī ievērojamus dāvinājumus no daudzām šejienes etniskajām grupām. Tā, piemēram, šejienes čechi, svinot savas valsts 80 gadu jubileju, sadarbībā ar Čehijas valdību, tās diplomātiskajām pārstāvībām un Ņujorkas Publisko bibliotēku, sarīkoja svinīgu sanākumi, kurā godināja Slāvu un baltu nodaļas čeču kolekciju par to, ka tā saglabājusi čeču vēsturisko atmiņu, sevišķi drūmajos valsts okupācijas gados. Šai sarīkojumā šejienes Papaneka fonds čeču krājumu kopšanai un papildināšanai dāvināja 100 000 dolāru. Čehijas valdība bibliotēkai jau agrāk bija piešķīrusi čeču augstāko ordeni par vēsturiskās atmiņas saglabāšanu. Vēl lielākus dāvinājumus bibliotēkai devuši žīdi, poļi. Bibliotēku īpaši atbalstījuši nekomunistiskie krievu ieceļotāji un to pēcteči, tā nesen Aļaskas krievu pareizticīgo priesteru Fekulas dēla pēcteči bibliotēkai dāvināja ievērojamus krājumus un līdzekļus, un kādreizējā Slāvu nodaļas direktora Jarmolinska dēls nesen Slāvu nodaļai dāvināja 100 000 dolāru. Jānorāda, ka par šiem dāvinājumiem dāvinātājs iegūst arī ievērojamus nodokļus atvieglinājumus.

Jāatzīst, ka latviešu sabiedrība, salīdzinājumā ar citām šejienes etniskajām grupām, savu krājumu veidošanu un kopšanu ir atbalstījusi ļoti minimālā veidā, atskaitot dažus izņēmumus. Šķiet, nav aptverts, saprasts, ka spēcīga latviešu izdevumu kolekcija šai bibliotēkā taču reprezentē Latvijas kultūras sasniegumus un ļauj iegūt informāciju par Latvijas vēstures dažādiem aspektiem ne tikai pagātnē, bet arī mūsdienā Latvijā. Paradoksālā veidā bibliotēkas latviešu materiālus vairāk par šejienes latviešiem pašiem izmanto nelatvieši,

no Latvijas agrāk ieceļojušo pēcteči, pat šodienas Latvijas studenti. Vērts minēt, ka Dr. Ilgvars Spilners, dažādu latviešu trimdas organizāciju vadītājs un kādreizējais "Laika" redaktors, savu atmiņu grāmatu "Mēs uzvarējām!" lielā mērā sarakstīja, izmantojot materiālus Ņujorkas Publiskajā bibliotēkā.

Žēl arī, ka Latvijas valsts iestādes nav izrādījušas interesi, lai latviešu krājumi šeit godam reprezentētu Latvijas tēlu ASV saimnieciskās un kultūras galvaspilsētas izcilākajā bibliotēkā.

Dīvaini arī, ka Latvija ir viena no nedaudzām valstīm, kurai Ņujorkā nav sava konsulāta. Daudzo valstu Ņujorkas konsulāti izrāda interesi par savu valstu pienācīgu reprezentēšanu Ņujorkā. Tā lietuviešu ģenerālkonsulāts sadarbībā ar Ņujorkas Publiskās bibliotēkas vadību sarīkoja bibliotēkā svinīgu konferenci par godu pirmās lietuviski publicētās grāmatas, Mažvīda katehisma, 450 gadu jubilejai. (Šai sakarā rīkoto reprezentatīvo lietuviešu grāmatniecības izstādi iekārtot tika lūgts šo rindu autoram.)

Šo īso piezīmju nolūks ir rosināt latviešu sabiedrību izrādīt vairāk intereses par Ņujorkas Publiskās bibliotēkas latviešu krājumu bagātināšanu un veidošanu. Ir svarīgi, ka informācija par latviešu kultūru un vēsturi rodama ne tikai Latvijas bibliotēkās, kurām pašreiz arī ir lielas grūtības gan telpu, gan nepietiekamo finansialo līdzekļu dēļ, — bet arī ievērojamākajās pasaules bibliotēkās, sevišķi laikā, kad visur notiek tā dēvētā globalizācija, informācijas meklēšana ar visizsmalcinātākajiem modernās elektroniskās tehnoloģijas līdzekļiem.

Bibliotēkas interesēs būtu, lai tiktu radīts noguldījums, fonds, kura procentus katru gadu izlietotu krājumu papildināšanai. Ja arī latviešu sabiedrībai nekad nebūs tāda interese un līdzekļi šādām vajadzībām, kā, piemēram, poļiem, čechiem, krieviem, žīdiem, nebūtu pārāk utopiski radīt minimālu fondu 25 000 dolāru apjomā. Ja šāds fonds tiktu radīts, pastāv iespēja iegūt papildlīdzekļus no *National Endowment for Humanities*, tā dēvētos *matching funds*. Kā jau minēju, dāvinājumi šādam fondam ievērojami atviegļina arī astronomiskos mantojuma un cita veida nodokļus.

Beidzot citēšu ievērojamo latviešu bibliogrāfu profesoru Benjamiņu Jēgeru, kas bez jebkādas atlīdzības sakopojis izcilo "Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfiju", no kuras līdz šim Zviedrijas, tagad Latvijas, "Daugavas" apgāds publicējis piecus sējumus. Latviešu trimdas vēsturiskās atmiņas saglabāšana bez šī svarīgā izdevuma būtu ļoti problemātiska. Kad Benjamiņam Jēgeram ieminējos par ārzemju latviešu sabiedrības intereses trūkumu atbalstīt savas vēsturiskās atmiņas dokumentāciju Ņujorkas Publiskajā bibliotēkā, viņš teica apmēram tā: "Trimdas latviešu vairums jau domā, ka ziņa visu. Viņi domā, ka uz bibliotēku iet tikai tie, kas nekā nezina."

Rakstā saglabāta autora oriģinālrakstība. (Red.piez.)

Pirmpublicējums: Krēslīņš, Jānis. Draudzīgais aicinājums, Ņujorkas Publiskā bibliotēka un latviešu sabiedrība. *Laiks* (Ņujorka), 1999, 13.febr., 5.lpp.